

Druga tranzicija

Matic Majcen

Kot sociologa so me vedno fascinirali načini manifestiranja odnosa med makro in mikro družbeno perspektivo v vsakdanji družbeni realnosti – to, kako se nek družbeni sistem, kultura ali kolektivna mentaliteta zrcalijo v najmanjših človeških gestah in izjavah, in obratno. Te povezave so seveda številne, a jih je obenem tudi težko določiti s polno gotovostjo. V morda najbolj razvpiti analogiji te vrste v zadnjih letih je Slavoj Žižek obliko straniščnih školjk in način izplakovanja fekalij povezal s koreninami neke nacionalne kulture – francosko z revolucionarno politiko, britansko s pragmatizmom in liberalizmom, nemško pa z metafiziko in konservatizmom. Kot že ta primer dobro pokaže, je v takšnem daljnosežnem povezovanju težko določiti mejo med mimobežnim, humornim opazovanjem na eni strani ter resnim sklepanjem na drugi. Gre za početje na robu nepreverljivosti, čeravno se tovrstne vzporednice izkažejo še kako privlačne za uho.

Ker podobno kot mnogi prekarni delavci z nestalnim delovnim časom veliko časa preživim na cestah, se mi ena takšnih analogij nudi kar sama od sebe – vedenje ljudi v avtomobilskem prometu. Pri vožnji z avtomobilom smo postavljeni v zelo specifično situacijo – zaprti pred vetrobransko steklo smo večinoma sami s sabo in s svojim značajem, zaradi česar se ta lahko do precejšnje mere razbohota v vsej svoji pristnosti, saj mimo nas bolj ali manj švigajo neznanci, s katerimi nam ni potrebno vzpostavljati niti bežnega odnosa. V obdobjih, ko se pogostost policijskega nadzora z rednimi kontrolami in radarskimi meritvami zniža – denimo med stavko policistov pred letom dni –, se spreminja tudi vedenje voznikov v prometu. Ko posameznik ve, da ga nihče ne nadzoruje, je odločitev, ali se bo še naprej podrejal prometnim predpisom, položena povsem v njegove roke. Mislim, da ni sporno ugotoviti, da obstajajo opazne razlike, kako v različnih državah ljudje reagirajo v takšni situaciji. V Skandinaviji, Veliki Britaniji ali Franciji je veliko večja

verjetnost, da bodo udeleženci vestno upoštevali prometna pravila tudi takrat, ko vedo, da se jim ponuja priložnost za pridobivanje nedovoljene prednosti pred drugimi, kot pa denimo v Italiji, Grčiji ali Turčiji. Odziv povprek različnih kultur in mentalitet je preprosto različen in ni pretirano trditi, da je promet, tako kot vrsta ostalih načinov vedenja ljudi v vsakdanjem življenju, pokazatelj delovanja celotne družbe.

Morda se bo sledeče zdelo nekaj samoumevnega in povsem sprejetega, ampak Slovenija tvori del kulture z nemajhnim deležem ljudi, ki odsotnost nadzora brez zadržka izkoriščajo za pridobivanje nelegalne osebne koristi, tega pa prav tako precejšen odstotek prebivalstva v vzdušju sprijaznenosti ne dojema kot anomalijo, ki se ji je potrebno odločno upreti. Prevelike hitrosti, nevarna prehitavanja, nestrpnost za volanom in arogantno parkiranje na neoznačenih mestih so praksa, ki je ni potrebno iskati s povečevalnim steklom med potjo po slovenskih cestah. Tistih nekaj metrov prednosti ali korakov manj na že tako kratki poti v trgovino v našem okolju marsikomu pomeni tako pomembno pridobitev, da je vredna brezobzirnega siljenja v ospredje tudi za ceno ogrožanja drugih. In če nekdo takšno početje prakticira na cesti, je zelo verjetno, da ta isti človek takšno logiko delovanja prenaša tudi v svoje poklicno življenje. To početje je v naših prostorih še vedno povezano z mačizmom, spretnostjo, uspešnostjo, načelno upoštevanje pravil pa je rezervirano za slabiče, ki jim je usojeno življenje v materialnem povprečju.

Vzporedno na nekem drugem nivoju vedno znova ugotavljamo, da ne živimo v popolni družbi. Statistično se naše bogastvo morda res povečuje in z globalne perspektive imamo razmerna visok življenjski standard, obkrožen z izredno ohranjenimi naravnimi viri in visoko stopnjo osebne varnosti. Vseeno pa so zadnjega četrta stoletja zaznamovali hudi udarci v nacionalno gospodarstvo. Bančne afere, tajkunstvo, korupcija in prevare vseh vrst so proizvedle javni dolg, ki onemogoča vlaganja v razvoj, katerega logiko tudi zavoljo tega še vedno nismo sprejeli za svojo. Ob tem se povečuje revščina pri določenih slojih prebivalstva. Splošna interpretacija te slike v javnosti je v največji meri sledeča: krivce za to stanje najdemo med politično in gospodarsko elito, v najvišjem, privilegiranem sloju prebivalstva, ki je imel med ekonomsko tranzicijo v roki niti institucij in državnih podjetij, pri tem pa je delal zgolj zase ter je svoj položaj moči izkoriščalo za polnjenje lastnih žepov. Mnogi izmed teh pripadnikov elite verjetno sploh nikoli ne bodo stopili pred roko pravice.

Pa je ta slika res pravilna? Mar nam vzorci vedenja določenega dela ljudi povprek celotnega spektra prebivalstva, kakršen se kaže v vsakdanjih interakcijah, kakršen je promet, ne podaja neke bolj celovite interpretacije teh dogodkov? Krivda za pomanjkljivo družbo je morda porazdeljena veliko širše med večino prebivalstva, kot smo si pripravljene priznati. Hitro preskakovanje družbene lestvice ni samo stvar elit, temveč še vedno mentaliteta celotne družbe. Od kod smo v zgodovinskem smislu sploh dobili takšen podzavestni pogled na svet? Upal bi si trditi, da ta vzgon izhaja iz pojmovanja oblasti, ki smo ga podedovali iz prejšnjega sistema. Skozi to prizmo je imela oblast drugačno funkcijo in podobo – zdela se je kot nekakšen veliki Drugi, neomajno velik in močan, kadar se spravi udejanjati svojo neznansko moč nad posameznikom, a obenem v praksi neizmerno šibak, kajti jasno je, da takšna oblast v času pred digitalno tehnologijo ni bila možna izvajati nadzora nad večjim delom populacije, kaj šele nad celotno. In ker je ta nadzor venomer nepopoln in majav, ni prav nič narobe, če se temu ogromnemu političnemu in gospodarskemu mehanizmu po malem na skrivaj jemlje, kajti notranji glas nam govori, da če si odmaknem maj-

hen košček zase, se v celotni sliki stvari pač nič ne bo spremenilo na slabše in bo vse delovalo povsem enako kot prej.

A ta kolektivni notranji glas se seveda še kako moti. Začeniši z globalno gospodarsko krizo smo prvič začeli na lastni koži izkušati, kako krhek sistem je država v odprtem tržnem gospodarstvu, v katerega smo začeli vstopati z osamosvojitvijo, in kako vsak propad podjetja kot košček v sestavljanju povzroči negativne učinke tako na družbo kot celoto kot na njene posameznike. V tako občutljivem sistemu ima vsako preskakovanje pravil boleče realne posledice. V slovenski družbi še vedno nismo izvedli miselnega preskoka k zavedanju, da pravila, pa naj gre za prometne predpise, bonton ali finančno disciplino, niso tu zavoljo neke zahteve od zunaj, temveč so nekaj, kar je potrebno ponotranjiti zato, da lahko družba bolje deluje. Dobršnemu delu prebivalstva je še vedno tuja ideja, da vsak izmed nas tvori del sistema, v katerem je del svoje osebne svobode potrebno odkrito in s polno zavestjo žrtvovati za skupno dobro. Nisem povsem na tekočem, kako mladi, ki šele vstopajo med polnovredne člane družbe, danes pojmujejo svoj prispevek k družbi, in prepričan sem tudi, da jim korupcija in zlorabe v politiki in gospodarstvu dajejo vse prej kot dober zgled za njihovo delovanje. A če sta bili osrednji temi javne diskusije v zadnjih 25 letih končana politična in še vedno trajajoča gospodarska tranzicija, potem je nujno potrebno govoriti tudi o prehodu na nov način mišljenja o posameznikovi vlogi v družbi. Brez tega bo praktično nemogoče stopiti na pot tistih držav, po katerih se običajno zgledujemo. Pred nami je naloga še ene tranzicije, ki se bo izkazala za bistveno bolj subtilno, izmuzljivo, predvsem pa dolgotrajnejše od tiste materialne, s katero smo se ukvarjali do sedaj.